

เขื่อนแม่น้ำโขง: ความมั่นคงด้านอาหาร ที่เปลี่ยนแปลงไปและการปรับตัวของ แม่หญิงเชียงของ¹

Hydro-power dams on the Mekong River: Changes in food security and Chiang Khong women's adaptation

สิญา อุทัย / Siya Uthai

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ 50200

Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand

Email: Siya.uth@cmu.ac.th

Received: January 13, 2018

Accepted: March 19, 2018

Abstract

The Chinese government has created several hydropower dams along the upper Mekong river. These dams have caused water erratic fluctuation, which has had social impacts on the lower Mekong River communities. This article aims to understand the impacts on local ways of life, especially women's role in adapting to hydro-power dam construction that has caused food insecurity. The area of study is Chiang Khong, Chiang Rai province for the case study in Thailand. This study adopts the human security concept to analyze circumstances of women's lives from the change in food resources in local communities due to the impacts of hydropower dams. Also, political ecology is added to understand human resource accessibility relations in the area. Questionnaire surveys and in-depth interviews of local people in Chiang Khong were applied for data collection from August

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง "Right to Development of Women and Food Security in Mekong River in the Context of Hydropower Dams" โดยทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการ Strengthening Human Rights and Peace Research and Education in ASEAN/Southeast Asia (SHAPE-SEA)

to December 2017. The findings show the impacts of dam construction in China that changed the river's ecosystem and resulted in resource shortages. The change in natural resources along the Mekong river has resulted in livelihood changes; thus, women have to adapt for their family's survival.

Keywords: Mekong river, women, hydro-power dam, food security

บทคัดย่อ

โครงการเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในประเทศจีนถูกสร้างขึ้นทางตอนบนของแม่น้ำโขงเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการใช้ของน้ำในแม่น้ำที่เปลี่ยนไปจากเดิม และก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำโขงตอนล่างตามมา งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงที่มีต่อวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้หญิง ในด้านความมั่นคงทางอาหารและบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เป็นกรอบการวิเคราะห์หลักที่นำมาอธิบายปัจจัยด้านทรัพยากรอาหารและวิถีชีวิตที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต และแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเป็นกรอบการวิเคราะห์ร่วม เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการเข้าถึงทรัพยากร วิธีการเก็บข้อมูลใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในพื้นที่ ตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงธันวาคม 2017 ผลการศึกษาพบว่า การสร้างเขื่อนส่งผลกระทบต่อปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิง โดยเขื่อนทำให้ระบบนิเวศของแม่น้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นผลให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรอาหารในพื้นที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำมาหากินและบทบาทของผู้หญิงเพื่อความอยู่รอด

คำสำคัญ: แม่น้ำโขง ผู้หญิง เขื่อนพลังน้ำ ความมั่นคงอาหาร

บทนำ

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายสำคัญของภูมิภาคที่มีระบบนิเวศน์เอื้อกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คน ชุมชนท้องถิ่นเกิดขึ้นโดยรอบลุ่มน้ำโขงที่มีความยาวกว่า 4,880 กิโลเมตร (Sukthanont, 2017) ครอบคลุมพื้นที่ 6 ประเทศ ตั้งแต่ จีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชาและเวียดนาม ทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นแหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญของชุมชน ทว่ากระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเพื่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ได้ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำโขงและชุมชนโดยรอบด้วย หลังทศวรรษ 1990 เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศลุ่มน้ำโขงขึ้นเพื่อก่อตั้งเป็น คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission) ในปี 1995 เพื่อประสานงานและจัดการด้านการพัฒนาทรัพยากรน้ำ จากความร่วมมือของ 4 ประเทศ ได้แก่ ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม ในขณะที่จีนซึ่งเป็นพื้นที่ของแหล่งกำเนิดแม่น้ำโขงไม่ได้เข้าร่วมความตกลงดังกล่าว เนื่องจากขอบเขตของแม่น้ำโขงส่วนบนหรือแม่น้ำลานซางอยู่ในเขตแดนของจีน (Yeophantong, 2014) การจัดการแม่น้ำโขงภายในดินแดนจีนจึงเป็นการจัดการของรัฐบาลจีน

งานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่องผู้หญิงกับการพัฒนาและความมั่นคงทางอาหารจากผลกระทบของการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขง มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาบทบาทและการปรับตัวของผู้หญิงจากผลกระทบที่เกิดขึ้น บทความนี้ เป็นการนำเสนอเฉพาะผลการศึกษาในพื้นที่เชิงของ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารต่อบทบาทของผู้หญิง โดยใช้การเก็บข้อมูลจากการสำรวจแบบสอบถามในพื้นที่จำนวน 100 ครัวเรือนและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้หญิงในชุมชนและบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้แม่น้ำโขงรวม 12 ราย ระหว่างเดือนสิงหาคม ถึงเดือนธันวาคม 2017 เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่จากผลกระทบของการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขง ในด้านบทบาทของผู้หญิงกับทรัพยากรอาหาร ซึ่งในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ผู้คนในชุมชนริมฝั่งโขงสามารถรับรู้ได้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรอาหารของผู้หญิงในชุมชน จึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

กรอบแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษา คือแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (human security) โดยเฉพาะประเด็นผู้หญิง ด้านผลกระทบและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรอาหาร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งของความมั่นคงของมนุษย์ และยังผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในปัจจัยทางเศรษฐกิจ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และชุมชนตามมา ที่จะทำให้มีอิสระจากความขาดแคลน (freedom from want) รวมไปถึงอิสระจากความกลัว (freedom from fear) หลักการสำคัญที่จะทำให้

เกิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security Unit, 2009) ในมิติต่างๆ คือ เศรษฐกิจ อาหาร สุขภาพ สิ่งแวดล้อม บัณฑิต ชุมชน การเมือง ซึ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ต่อกัน จึงสามารถสร้างให้เกิดอิสระจากความขาดแคลนและอิสระจากความกลัว การเข้าถึงทรัพยากรอาหารของชุมชนริมโขงที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาจนำไปสู่สภาวะการถดถอยของความไม่มั่นคงทางอาหาร ซึ่งมีผลเกี่ยวข้องต่อความมั่นคงของมนุษย์ในมิติอื่นๆ ด้วย

นอกจากนี้ได้นำแนวการวิเคราะห์นิเวศวิทยาการเมือง (political ecology) ร่วมวิเคราะห์ในกรอบความไม่เท่าเทียม จากการจัดการแม่น้ำโขงในฐานะทรัพยากรธรรมชาติที่มีรูปแบบแตกต่างกัน จึงนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับโครงการการพัฒนาขนาดใหญ่ Escobar (1999) ให้นิยามนิเวศวิทยาการเมืองว่า เป็นการศึกษารูปร่างที่เกิดขึ้นโดยการเชื่อมต่อกันซ้ำแล้วซ้ำเล่าทางประวัติศาสตร์ ชีววิทยารวมไปถึงการปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้วยความจำเป็น จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ที่ผสมผสานด้วยวัฒนธรรม ธรรมชาติและอำนาจ นำไปสู่การกระจายทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียม โดยนำแนวคิดความเป็นชายขอบ (marginality) อธิบายสถานะชายขอบของผู้หญิงที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมในการต่อรอง ซึ่งไม่สามารถหรือถูกเบียดขับออกจากเข้าถึงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ (Wangaeo, 2007) จึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองเพื่อความอยู่รอด

จากแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ที่เน้นถึงความจำเป็นในการปกป้องและส่งเสริม 'คน' เป็นหลัก Chu (2017) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนริมแม่น้ำกับรัฐในประเด็นโครงการเขื่อนแม่น้ำเซซานในกัมพูชา จากความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกัมพูชาและเวียดนามเพื่อการพัฒนา โดยโครงการเขื่อนนี้ได้ก่อให้เกิดภาวะยากจนและสร้างผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ดังกล่าว นำไปสู่ภาวะความไม่มั่นคงทางมนุษย์ต่อชุมชนริมน้ำ ทั้งการมีอิสระจากความขาดแคลนและอิสระจากความกลัว โดยงานของ Bryant and Bailey (1997) ชี้ให้เห็นว่าภาวะเช่นนี้เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ซึ่งไม่ใช่กระบวนการที่เกิดขึ้นเอง แต่เป็นเรื่องทางการเมืองที่สร้างความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจสังคมขึ้น (Bryant 1992 in

ขณะที่งานของ Punya (2014) แสดงให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมไม่เพียงส่งผลต่อความมั่นคงหรือความยากจน แต่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอำนาจของตัวแสดงในการควบคุมหรือต่อต้าน จากโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งโครงการพัฒนาแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีนเพื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของแม่น้ำทั้ง 2 ฟันเช่นกัน โดยงานของคณะวิจัยชาวบ้าน เชียงของ-เวียงแก่น (Jao Baan Research Team Chiang Khong-Vieng Kean, 2004) ชี้ให้เห็นถึงการลดลงของระดับน้ำ ทำให้การขึ้นลงของแม่น้ำผิดปกติ เนื่องจากมีการควบคุมน้ำ ทำให้เกิดการทับถมของตะกอนทราย การพังทลายของตลิ่ง การลดลงของไถและพืชสมุนไพร ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาและการหาปลา รวมไปถึงเกษตรริมโขงด้วย

โครงสร้างอำนาจในการใช้แม่น้ำที่ไม่เท่าเทียมกันจึงทำให้การเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการผลิตอาหารในชุมชนเชียงของเปลี่ยนแปลงไป เป็นผลให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนเพื่อการต่อรอง โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติผ่านวัฒนธรรมของชุมชนริมโขง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของแม่หญิงในเชียงของด้วย งานของ Daoroung (2014) กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่ามีความซับซ้อน ในบางพื้นที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญด้านกรรมสิทธิ์เจ้าของที่ดิน แต่ในชุมชนริมโขงส่วนใหญ่ ดำรงชีวิตโดยการหาปลาและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น เนื่องจากไม่มีพื้นที่ปลูกข้าว ทำให้ผู้หญิงเสียสิทธิในการเป็นเจ้าของ การเข้าถึงอาหารและรายได้เพราะสภาพแวดล้อมของแม่น้ำและป่าไม้ที่เปลี่ยนแปลง โดยมีการอ้างถึงผลกระทบของการสร้างเขื่อนที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง นำไปสู่การสูญเสียวิถีชีวิตแบบเดิม รวมทั้งสิทธิในการเข้าถึงอาหารของตนเองและครอบครัว

ระบบนิเวศน์แม่น้ำโขงกับทรัพยากรอาหารในชุมชนเชียงของ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรจากแม่น้ำโขง มาจากระบบนิเวศน์ที่มีความหลากหลาย คณะวิจัยชาวบ้าน เชียงของ-เวียงแก่น (Jao Baan Research

Team Chiang Khong-Vieng Kean, 2004) ได้แบ่งลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำโขงบริเวณเขตแดนไทย-ลาวตอนบนออกเป็น 11 ลักษณะคือ ผา ตก ดอน หาด ร่อง หลง หนอง แจ่ม น้ำห้วย ริมฝั่งและกัว้น ในบริเวณผานั้น จะมีสันดอนทรายอยู่รอบๆ เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำพัดเอาตะกอนทรายออกไปเป็นหลุมลึกแบบคกขึ้น และจะมีพวกน้ำ แมลงต่างๆ ที่เป็นอาหารของปลา ปลาจึงเข้ามาในบริเวณนี้มาก รวมทั้งบริเวณที่เป็นดอนกลางแม่น้ำจะพบพันธุ์ปลาหลายชนิดและเป็นที่วางไข่ของนกบางชนิดด้วย ลุงบุญเรียนจะออกเรือหาปลาและใช้ไหลมอง (อวนตาข่าย) จับปลาในบริเวณดอน ไม่ไกลจากริมฝั่ง

จากการสำรวจทรัพยากรในแม่น้ำโขงช่วงที่ไหลผ่านพื้นที่เชียงของ พบพันธุ์ปลาท้องถิ่นถึง 96 ชนิด (Jao Baan Research Team Chiang Khong-Vieng Kean, 2004) และเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิตชุมชนริมโขงเช่นกัน ลุงบุญเรียน ผู้ที่เริ่มหาปลาดังแต่สมัยยังหนุ่มเมื่อ 40 กว่าปีก่อน เล่าให้ฟังถึงสภาพชีวิตของตนเองที่อยู่ริมฝั่งโขง “วันไหนจะหาปลา เดินจากบ้านไปซื้อนมฝั่งก็ได้มาหลายตัวแล้ว ไม่ต้องออกเรือไปไกลๆ” (Bunrien [Pseudonym], 2017) คำพูดที่ลุงบุญเรียนเล่าสามารถบ่งบอกได้ถึงสภาพแวดล้อมของแม่น้ำโขงในอดีต ที่มีความสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำที่หลากหลาย การหาอาหารเพื่อบริโภคของผู้คนในชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องลำบากยากเย็น

นอกจากการหาปลาเป็นอาหารของคนในชุมชนแล้ว ผู้คนยังพึ่งพาแม่น้ำโขงเพื่อทำการเพาะปลูก การทำการเกษตรริมฝั่งโขง โดยเฉพาะบริเวณบ้านหาดไคร้ บ้านเวียงดอนชัย บ้านสบสม คนในชุมชนจะใช้พื้นที่ริมฝั่งในการเพาะปลูก พืชไร่ ไม้ผลและผักสวนครัว เช่น ข้าวโพด ผักกาด ค่ะน้า แดงกวา พริก มะเขือเทศ มะเขือ ผักบุ้ง มันแกว ถั่วลิสง กล้วย ระบบนิเวศน์ริมฝั่งจึงเป็นพื้นที่สำคัญในการผลิตทรัพยากรอาหารของคนในชุมชนทั้งบริโภคในครัวเรือนและการซื้อขาย แม่มาลาที่บ้านหาดบ้าย กล่าวถึงการทำมาหากินของครอบครัวที่มีความใกล้ชิดกับแม่น้ำโขงเมื่อสมัยที่ตนเองเริ่มชีวิตครอบครัว “พ่อ (สามี) จะทำเกษตรอยู่ตรงริมฝั่ง ปลูกข้าว ปลูกถั่ว ปลูกแดงกวาก็มี” (Mala [Pseudonym], 2017) ส่วนตัวแม่มาลาเปิดร้านอาหารที่หน้าบ้านของตนเองเล็กๆ

พื้นที่ริมฝั่งโขงในสมัยก่อนจึงถูกใช้ไปเพื่อทำการเพาะปลูก รวมทั้งน้ำจากแม่น้ำโขงเช่นกัน ที่บ้านแม่มานิดา และสามี ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากริมฝั่งแม่น้ำโขง เป็นบริเวณที่เชื่อมต่อกับหาดและแม่น้ำ มีการเพาะปลูกถั่วงอก เป็นรายได้หลักของครอบครัวมาเกือบ 20 ปีจนถึงปัจจุบัน ด้วยการอาศัยลักษณะทางกายภาพริมฝั่งที่เป็นพื้นที่ราบ ดินทรายริมฝั่งแม่น้ำมีความเหมาะสมเพราะเกิดจากการพัดพาตะกอนของแม่น้ำและใช้น้ำจากแม่น้ำล้างถั่วงอกจนสะอาดก่อนนำไปขายได้ราคาดี แต่ตอนนี้มีคนที่จะเพาะถั่วงอกอยู่ไม่มาก “มันเสี่ยง เพราะตอนนี้น้ำขึ้นลงไม่เป็นเวลา ถ้าเกิดน้ำท่วมทุนที่ลงไปก็หายหมด” (Manida [Pseudonym], 2017)

ทรัพยากรอาหารอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงบางแห่งรวมถึงที่เชียงของก็คือ ไก่ หรือสาหร่ายน้ำจืด ซึ่งผู้คนในชุมชนและวงนี้ จะ “จกไก่” หรือสาหร่ายน้ำจืดโดยจะขึ้นอยู่บริเวณที่เป็นหาด ทั้งหาดริมฝั่งและหาดที่ตอนกลางแม่น้ำ จะเกิดในช่วงที่น้ำลดและน้ำไหลปรึ่ม (Jao Baan Research Team Chiang Khong-Vieng Kean, 2004) ในฤดูที่น้ำลดประมาณพฤศจิกายนไปถึงกุมภาพันธ์ สามารถลงไปเก็บได้และส่วนมากจะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ในการจกไก่ ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นอาหารภายในครอบครัว และอีกส่วนหนึ่งยังสามารถขายให้กับชุมชนอื่นๆ เป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น บ้าดัว ปัจจุบันเป็นผู้นำกลุ่มจักสาน เล่าย้อนถึงความผูกพันกับแม่น้ำโขงตั้งแต่เด็ก พอเป็นสาวรุ่นก็จะเริ่มลงเก็บไก่อ เป็นกิจกรรมที่เหล่าแม่หญิงในชุมชนทำกัน เมื่อฤดูน้ำลดหลังฤดูฝน โดยไก่อเป็นพืชที่มีคุณค่าทางโภชนาการอย่างดี “เมื่อก่อนเค้าจะเอาไก่อสดมาจิ้มกินกับน้ำพริก” (Tew [Pseudonym], 2017)

อีกคนหนึ่งซึ่งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงมาตั้งแต่เป็นเด็กคือ ลุงเปี้ยก คนขับเรือแม่น้ำโขงมาตั้งแต่เป็นวัยรุ่นจนถึงปัจจุบันในวัยกว่า 60 ปี ย้อนอดีตกลับไปช่วงสมัยการเปิดชายแดนอีกครั้ง ในช่วงนั้นลุงได้รับจ้างส่งของข้ามพากจากไทยไปลาววันละหลายเที่ยว “สินค้าที่ทางลาวต้องการก็จะมีทุกประเภท ตั้งแต่ของกิน ของใช้ วัสดุที่ใช้ก่อสร้างก็มี ช่วงนั้นเชียงของเศรษฐกิจดีมาก” (Piek [Pseudonym], 2017) บริเวณท่าผาถ่านจะมีการขนส่งสินค้าทางเรืออย่างหนาแน่น จนการขยายตัวของเศรษฐกิจเชียงของเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการสร้างท่าเรือแห่งใหม่

ในวันที่ 1 ธันวาคม 2546 (Sukthanont, 2017) ปัจจุบันลงเปียกจับจิ้งหรีดเรือส่งสินค้าข้ามฟากและจับเรือนำเที่ยวเส้นทางเชียงแสน-ผาได นอกจากการพึ่งพาระบบนิเวศน์ของแม่น้ำโขงในการหาอาหารแล้ว คนในชุมชนริมฝั่งยังสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน 2 ฝั่งโขงในกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วย

ระบบนิเวศน์ของแม่น้ำโขงทำให้ชุมชนมีแหล่งอาหารที่บริโภคภายในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้ไม่ยาก สามารถกำหนดการเพาะปลูกตามความต้องการ ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในชุมชน โดยแนวคิดหลักทางด้านความมั่นคงอาหารที่มีการอ้างถึงกันมากที่สุดในปัจจุบัน มักจะใช้ตามนิยามขององค์การอาหารโลกที่นิยามความมั่นคงทางอาหารไว้ 4 ด้าน (Chan-orn, 2014) คือ ความพอเพียง (availability) ความมีประโยชน์ (utilization) ความสามารถในการเข้าถึง (accessibility) และความมีเสถียรภาพ (stability) เมื่อชุมชนเชียงของสามารถเข้าถึงทรัพยากรในชุมชนได้ด้วยตนเอง จากสภาพแวดล้อมของแม่น้ำโขงที่หลากหลาย จึงสามารถมีอาหารที่พอเพียงกับความต้องการและมีประโยชน์ต่อร่างกาย ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อความมั่นคงของมนุษย์ ในการมีอิสระจากความขาดแคลน และเชื่อมโยงไปสู่ความมั่นคงในมิติเศรษฐกิจ สุขภาพ สิ่งแวดล้อมและชุมชนได้เช่นกัน

อย่างไรก็ดี กระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้นในภูมิภาค ทำให้มีการหลั่งไหลเข้ามาของคนต่างถิ่นในรูปแบบต่างๆ ที่ล้วนมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน และสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำโขง รวมไปถึงผลกระทบแบบข้ามพรมแดนจากโครงการพัฒนาของรัฐบาลจีน ที่รวมการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนเพื่อการผลิตไฟฟ้า การเปลี่ยนแปลงจากต้นน้ำ ย่อมส่งผลกระทบต่อสายน้ำส่วนอื่นๆ ของแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการพัฒนาแม่น้ำโขงของจีน

ความริเริ่มในการสร้างเขื่อนบริเวณแม่น้ำโขงเกิดขึ้นหลังจากมีการก่อตั้งเขตความร่วมมือระเบียงเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงหรือ GMS (Hirsch, 1999)

โดยการสนับสนุนของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ด้านโครงสร้างพื้นฐานในประเทศลุ่มน้ำโขงทั้ง 6 ประเทศ สำหรับโครงการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงในประเทศจีน เพื่อนำทรัพยากรน้ำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาด้านพลังงาน จีนมีโครงการสร้างเขื่อนบริเวณแม่น้ำโขงตอนบน 7 แห่ง

ตารางที่ 1 ตารางแสดงแผนการออกแบบและปฏิบัติการการสร้างเขื่อนในส่วนแม่น้ำล้านช้างตอนล่าง

โครงการเขื่อน	ขนาดการผลิตไฟฟ้า (เมกกะวัตต์)	ขนาดความจุ (ล้านลูกบาศก์ เมตร)	จำนวนประชากร ที่ต้องอพยพ ออกจากพื้นที่	เวลาที่การ ก่อสร้างแล้ว เสร็จ (ค.ศ.)
มานวาน (Manwan)	1,500	1,060	3,042	1995
ต้าเส้าฉาน (Dachaoshan)	1,350	880	5,200	2003
จิ่งหง (Jinghong)	1,750	1,230	1,700	2011
เสี่ยววาน (Xiaowan)	4,200	15,130	28,748	2012
กงเหอเซี่ยว (Gongguoqiao)	750	510	4,596	2015
กั้นลันบา (Ganlanba)	155	72	58	2015
โนซาดู (Nuozhadu)	5,850	22,740	14,800	2017

ที่มา: Tilt (2015)

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นถึงการสร้างเขื่อนของจีนบริเวณแม่น้ำล้านช้างหรือแม่น้ำโขงตอนบนที่อยู่ในเขตแดนของจีน ก่อนที่เขื่อนมานวานจะสร้างเสร็จมีการคาดการณ์ถึงการอพยพผู้คนออกไปประมาณ 3,042 ราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย แต่เมื่อสร้างแล้วเสร็จจริงกลับพบว่าผู้ได้รับผลกระทบต้องอพยพออกมากกว่า 7,000 ราย (Tilt, 2015) และทำให้ระดับแม่น้ำโขงช่วงเขตแดนไทยผิดปกติ ครั้งนั้นหน่วยงานราชการไทยก็ได้มีการร้องเรียนกับทางการจีน (Pomun, n.d.) เมื่อเขื่อนต้าเส้าฉานสร้างแล้วเสร็จเพื่อผลิตไฟฟ้าขนาด 1,350 เมกกะวัตต์ และตามมด้วยเขื่อนจิ่งหง ที่สร้างไม่ไกลจากบริเวณสามเหลี่ยมทองคำมากนัก ผู้คนในชุมชนเชียงของสังเกตได้ถึงความแปรเปลี่ยนของแม่น้ำโขงและได้รับผลกระทบอย่างชัดเจน จากคำกล่าวของลุงบุญเรือน “ช่วงปี 50 (2007)

มาปลาเริ่มหายไป เกษตรริมฝั่ง ไก่ ก็ทำไม่ได้เพราะน้ำมันท่วมไม่เป็นฤดู” (Bunrien [Pseudonym], 2017) โดยสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้มาจากการภัยธรรมชาติแต่มาจากการจัดการควบคุมน้ำจากทางตอนบน

ในช่วงปี 2002-2003 เป็นช่วงที่ผู้คนในเชียงของรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มรักษ์เชียงของขึ้น โดยได้ทราบข่าวเรื่องการระเบิดเกาะแก่งแม่น้ำโขงจึงเริ่มศึกษาข้อมูลมาตั้งแต่ปี 2000 (Niwat [Pseudonym], 2017) เมื่อมีการเผยแพร่ข้อมูลการระเบิดเกาะแก่งแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือและการคมนาคมขนส่งของจีน ผู้คนในชุมชนเชียงของจึงได้ตระหนักถึงผลกระทบที่จะตามมาสู่ชุมชน ลุงเปี้ยก คนขับเรือ เล่าว่า “ช่วงปี 46 (2003) หลังจากเราตั้งกลุ่มรักษ์เชียงของ จีนก็มาจ้างให้ขับเรือไปสำรวจพื้นที่ด้วย ถ้าไม่มีเกาะแก่งของก็มีสถานที่ท่องเที่ยว ตอนนั้นก็มาสำรวจเค้าใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ GPS เก็บข้อมูลไว้หมด และมีการสำรวจแบบนี้ทุกปี” (Piek [Pseudonym], 2017) คนในชุมชนจึงได้เรียกร้องต่อหน่วยงานรัฐให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแม่น้ำล้านช้างของจีน

โครงการพัฒนาแม่น้ำล้านช้างในจีนได้ส่งผลกระทบต่อหลาย ๆ พื้นที่ที่ใช้แม่น้ำโขงร่วมกัน จึงนำไปสู่เวทีหารือภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (Langcang-Mekong Cooperation: LMC) ในปี 2015 ซึ่งเป็นกรณีริเริ่มนโยบายของจีนต่อความร่วมมือในระดับอนุภูมิภาคเพื่อเพิ่มอิทธิพลของจีนในภูมิภาคนี้ โดยขยายจากกรอบความร่วมมือ GMS ไปสู่ “Belt and Road” เนื่องจากที่ผ่านมา อำนาจที่ไม่เสมอภาคในการจัดการแม่น้ำโขงทำให้เกิดความขัดแย้ง ส่งผลต่ออิทธิพลทางการเมืองของจีนในภูมิภาคเสื่อมถอยลง จีนจึงต้องการใช้กรอบ LMC ในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะในรูปแบบของการลงทุน เพื่อเชื่อมต่อโครงข่ายระหว่างภูมิภาคโดยเฉพาะการคมนาคมขนส่งรวมทั้งด้านการพัฒนาทรัพยากรน้ำและไฟฟ้ากับประเทศลุ่มน้ำโขง (Guangsheng, 2016)

การเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของจีนทำให้รัฐบาลในประเทศลุ่มน้ำโขงต้องยอมรับการเข้ามาบีบบังคับของทุนจีนในโครงการพัฒนาต่างๆ โดยแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่ง

ของโครงการพัฒนาการคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างกันด้วย แนวทางการพัฒนาประเทศโดยการสนับสนุนจากทุนจีน กลับส่งผลต่อผู้คนและชุมชนท้องถิ่นจากการใช้ทรัพยากรในแม่น้ำโขง การควบคุมแม่น้ำของจีนจึงนำไปสู่อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชุมชนกับรัฐ ชุมชนจึงพยายามเคลื่อนไหวต่อorangอำนาจ โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับธรรมชาติที่ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ เช่น การหาปลา การเก็บไข่ ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้นกับแม่น้ำที่เคยมีธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมให้เป็นไปตามฤดูกาล ถูกแทนที่ด้วยรัฐบาลจีนที่มีอำนาจในการควบคุมกระแสการไหลของแม่น้ำโขงทางตอนบน

การไหลของแม่น้ำที่เปลี่ยนไปได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอาหารในพื้นที่ด้วย จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามพบว่าร้อยละ 85 เห็นว่าการสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และร้อยละ 76 เห็นว่าการสร้างเขื่อนส่งผลทำให้การบริโภคอาหารของตนเองแย่ลง ซึ่งร้อยละ 49 เห็นว่าทรัพยากรที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือน้ำ และผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 62 คิดว่าผลกระทบที่ชัดเจนที่สุดคือน้ำท่วม ดังที่ป้าตัวผู้ที่เคยเก็บไถมาหลายสิบปี เล่าให้ฟังว่า “ตอนนี้ น้ำขึ้นน้ำลงไม่เหมือนเมื่อก่อน จีนปล่อยน้ำมากก็ท่วมหมด ลงไปเก็บไข่ไม่ได้แล้ว” (Tew [Pseudonym], 2017) เมื่อผู้หญิงที่เคยเก็บไข่เป็นอาหารและรายได้เสริมให้ครอบครัวไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรอย่างที่เคยเป็น ทำให้ค่าใช้จ่ายครัวเรือนในการหาซื้ออาหารเพิ่มขึ้น และยังรวมถึงการหาปลา โปรตีนหลักที่เคยหาได้ง่ายจากแม่น้ำโขงในอดีต “ออกเรือไปหาปลา 3 วันไม่ได้ปลากลับมาสักตัว” (Piek [Pseudonym], 2017) ลุงเปี้ยก เล่าถึงประสบการณ์การออกเรือเพื่อหาปลาของตนเองเมื่อ 2-3 ปีก่อนที่แสดงให้เห็นจำนวนปลาที่ลดลงและต้องใช้เวลายาวนานกว่าเมื่อก่อน แม่สุนีย์แม่ค้าขายปลาในตลาดชุมชน ได้เล่าถึงปลาที่ตนเองนำมาขายคือปลาดุกและปลานิล ซึ่งเป็นปลาเลี้ยง เพราะปลาแม่น้ำโขงมีราคาแพง ไม่สามารถนำมาขายได้ (Suneer [Pseudonym], 2017)

ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงส่งผลกระทบต่อความสามารถของคนในชุมชนในการเข้าถึงอาหารทั้งปริมาณและคุณภาพ จากความไม่เท่าเทียมในการใช้

ทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้น ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจึงอยู่ในสถานะที่มีความเสี่ยง กระทบต่อสถานะความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะผู้หญิงซึ่งเคยมีบทบาทดูแลเรื่องภายในบ้านและการจัดเตรียมอาหารในครอบครัวให้เพียงพอ นอกจากนี้ การเข้าถึงทรัพยากรในชุมชนถูกจำกัดจากอำนาจรัฐจีนในการควบคุมแม่น้ำ ได้ส่งผลกระทบต่อการเล่นแปลงบทบาทของผู้หญิงที่เคยเป็นอยู่เดิมจากวิถีท้องถิ่นเดิมด้วย ดังจะกล่าวต่อไป

บทบาทแม่หญิงเชียงของกับความเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากร

ในอดีตบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในครอบครัว คือการดูแลรับผิดชอบเรื่องภายในบ้าน ส่วนเรื่องการออกไปทำงานในไร่นาหรือการออกเรือหาปลา ถือเป็นหน้าที่หลักของผู้ชาย เป็นการแบ่งหน้าที่การทำงานหญิงชาย อย่างที่แม่มาลา พูดถึงงานของสามีตนเองที่ต้องรับผิดชอบการเพาะปลูกบริเวณริมโขง ก่อนพื้นที่ถูกกัดเซาะและน้ำท่วมบริเวณดังกล่าว ส่วนตนเองมีเวลาว่างหลังจากเสร็จงานภายในบ้าน จึงมาเปิดร้านขายอาหารเป็นรายได้เสริม เพราะเป็นคนชอบทำอาหาร (Mala [Pseudonym], 2017) นอกจากนี้ ในชุมชนริมโขงที่เชียงของ การหาปลาเป็นอาชีพหลักที่ผู้ชายจะมีหน้าที่ออกเรือเพื่อหาปลา โดยเฉพาะปลาใหญ่ เช่น ปลาน้ำตก ลุงบุญเรียน ผู้เคยออกเรือหาปลาแม่น้ำโขง รวมทั้งจับปลาบึกมาเป็นเวลานาน ก่อนที่ทางราชการจะให้หยุดจับในปี พ.ศ. 2549 เพื่อการอนุรักษ์ (Bunrien [Pseudonym], 2017) เมื่อพูดถึงเรื่องของการออกเรือหาปลา จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย “โบราณเค้าถือ ผู้หญิงห้ามจับเครื่องมือหาปลา หรือออกเรือหาปลา หาได้เฉพาะริมฝั่ง” (Bunrien [Pseudonym], 2017) นั่นหมายถึงว่า แม่หญิงในชุมชนริมโขงจะถูกจำกัดพื้นที่ในการหาอาหาร แต่ไม่ได้ถูกจำกัดบทบาทอยู่เฉพาะการทำงานในบ้าน สามารถหาไก่หรือปลาบริเวณริมฝั่งภายในชุมชน จากการสำรวจแบบสอบถาม เรื่องรายได้หลักของครอบครัวก่อนมีการสร้างเขื่อน ร้อยละ 63 ฝ่ายชายเป็นผู้หารายได้หลัก ส่วนผู้หญิงจะมีบทบาทเสริมในงานอื่นๆ เพื่อเพิ่มความมั่นคงให้ครอบครัว

ในบริบทเดิม ผู้หญิงอาจไม่ได้ถูกตักตวงจากวัฒนธรรมแต่เป็นการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายในครอบครัว การหาปลาหรือการเพาะปลูกซึ่งเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้ครอบครัวเป็นหลักเป็นภาระหน้าที่ของฝ่ายชายในการออกไปทำงานนอกบ้านเป็นกิจวัตร ส่วนหน้าที่ของฝ่ายหญิงที่เป็นกิจวัตรหลักคืองานภายในบ้าน ส่วนการเก็บพืชผักหรือปลาริมฝั่งไม่ใช่งานประจำ สามารถทำได้ในบางฤดูเท่านั้น จึงถือเป็นกิจกรรมเสริมที่ผู้หญิงจะทำในบางช่วง ดังที่ป้าติ้ว เล่าให้ฟังว่า พอถึงหน้าน้ำลด กลุ่มผู้หญิงจะรวมตัวกันลงเก็บโก (Tew [Pseudonym], 2017) ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้หญิงจะได้ออกไปทำงานนอกบ้าน การแบ่งงานกันทำตามวัฒนธรรมเดิมของชุมชนจึงไม่ทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าการตนเองไม่เท่าเทียมกับผู้ชาย เพราะสามีและภรรยาจะมีบทบาทความรับผิดชอบในครอบครัวร่วมกัน

แต่ในปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเกิดขึ้นอย่างชัดเจน หลังการสร้างเขื่อนและการระเบิดเกาะแก่ง “การสร้างเขื่อนม่านวานและการระเบิดแก่งน้ำโขง ทำให้น้ำขึ้นลงผิดปกติ กระทบตอปลาในแม่น้ำโขงและคนหาปลาอย่างรุนแรง” (Jao Baan Research Team Chiang Khong-Vieng Kean, 2004: 86) เพราะระดับการขึ้นลงของน้ำที่เปลี่ยนไป ส่งผลต่อการอพยพของปลาให้แตกต่างไปจากเดิม คนหาปลาจึงไม่สามารถคาดการณ์ช่วงฤดูของการหาปลานิตต่าง ๆ ได้อย่างที่เคย การออกเรือหาปลาตามเวลาที่เคยทำเป็นกิจวัตร จึงไม่ได้ปลาอย่างที่เคยได้ จำนวนปลาที่หายไปจากแม่น้ำโขงส่งผลกระทบต่อชุมชนริมฝั่งไม่เฉพาะคนหาปลาเท่านั้น แต่หมายถึงทรัพยากรอาหารในชุมชนได้หายไปด้วย

นอกจากปลาในแม่น้ำโขง พืชผักสมุนไพรที่เคยขึ้นอยู่ริมน้ำก็หายไปด้วย โดยเฉพาะ โกล ที่เป็นแหล่งอาหารและรายได้เสริมให้กับแม่หญิงเชียงของ “โดยส่วนมากโกลจะเกิดที่ระดับน้ำลึกไม่เกิน 40-45 เซนติเมตร น้ำต้องใสสะอาดและแสงแดดส่องถึง” (Jao Baan Research Team Chiang Khong-Vieng Kean, 2004: 84) สภาพของแม่น้ำที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลกับกลุ่มโกลที่บ้านหาดโคไร่ ซึ่งเป็นแหล่งที่พบโกลจำนวนมาก ป้าติ้วเล่าถึงสาเหตุที่ตนเองไม่ได้ลงเก็บโก “แม่น้ำเปลี่ยนไปไม่เหมือนก่อน ไม่มีช่วงน้ำลดที่จะลงไปเก็บโกได้...ตอนนี้ขึ้นน้ำลงไม่เหมือนเมื่อก่อน จีนปล่อยน้ำมาก็ท่วมหมดเก็บโกไม่ได้แล้ว” (Tew [Pseudonym], 2017)

สอดคล้องกับผลการสำรวจที่คนส่วนใหญ่ร้อยละ 62 เห็นว่าการสร้างเขื่อนกระทบต่อทรัพยากรน้ำของชุมชนและทำให้เกิดน้ำท่วมมากที่สุด ซึ่งภาวะที่เกิดขึ้นส่งผลกับแม่หญิงโดยตรง ทำให้ขาดรายได้เสริมที่เคยได้จากทรัพยากรในชุมชน รวมทั้งเกิดความขาดแคลนทรัพยากรอาหารที่มีประโยชน์ด้วย เพราะเป็นอาหารที่มีโปรตีนสูง มีวิตามินและเกลือแร่กว่า 18 ชนิด (Somchun, 2012) ซึ่งกระทบต่อความมั่นคงของมนุษย์ทั้งมิติของอาหาร สุขภาพและเศรษฐกิจ

เมื่อผู้ชายที่เคยมีบทบาทหน้าที่หลักในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การหาปลาเพื่อขายเป็นรายได้หลักของครอบครัวได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อน รวมทั้งการเพาะปลูกริมฝั่งก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน พื้นที่ริมฝั่งถูกน้ำกัดเซาะและน้ำท่วมทำให้ไม่มีที่ทำกินเหมือนอดีต “วิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่ใช้เงินของเปลี่ยกันไป ต้องหันไปทำอาชีพอื่น หรือออกไปเรียนข้างนอก ไม่ได้เกี่ยวกับการหาปลาเป็นหลักเหมือนก่อน” (Bunrien [Pseudonym], 2017) เมื่อเกิดภาวะทรัพยากรในชุมชนขาดแคลน ผู้คนก็เริ่มออกไปจากชุมชนเพื่อความอยู่รอด ผู้หญิงก็เช่นกัน จากอดีตซึ่งเคยรับผิดชอบเรื่องภายในบ้าน และช่วยหารายได้เสริมตามฤดูกาล เมื่อมีเงินน้อยลง ผู้หญิงที่เคยรวมกลุ่มกันเก็บไข่จิ้งห้อยลง เพราะมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะแบกภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัวอีกต่อไป จึงต้องออกมาช่วยสามีทำงานนอกบ้านอีกทาง

แม่มาลา ผู้ที่เคยทำกับข้าวเปิดร้านหน้าบ้านของตนเป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จงานภายในบ้าน จึงกลายมาเป็นผู้หารายได้หลักให้ครอบครัว ทั้งการออกไปขายของที่ตลาดชุมชนในตอนเช้า หลังจากนั้นจึงกลับมาเปิดร้านอาหารที่บ้าน และตอนบ่ายต้องทำข้าวกล่องไปส่งที่ศูนย์เด็กเล็กในชุมชน ส่วนสามีก็ปลูกสวนยางบนดอยในพื้นที่เล็กๆ ไกลออกไปจากชุมชน เมื่อว่างจึงมาช่วยดูแลงานภายในบ้าน (Mala [Pseudonym], 2017) ซึ่งทำให้แม่มาลากลายเป็นผู้ที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้หลัก และยังคงทำงานบ้านที่เป็นความรับผิดชอบของฝ่ายหญิงควบคู่กันไป ส่วนป้าตัว ผู้หญิงเก็บไข่ที่เคยมีรายได้เสริม และรวมกลุ่มผู้หญิงในชุมชนที่เก็บไข่ด้วยกันเพื่อขายให้กับชุมชนข้างนอก ก็ต้องเลิกเก็บไข่และหันมารวมกลุ่มจักสานในชุมชนเอง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต่อยอดมาจากการทำเครื่องมือจับปลาริมฝั่งของคนในชุมชน รวมทั้งเข้าร่วมอบรมการฝึกอาชีพต่างๆ

นำเอาความรู้จากการอบรม แลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชน สร้างอาชีพใหม่ทดแทน (Tew [Pseudonym], 2017) แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงต้องพยายามดิ้นรนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ไม่สามารถอยู่แต่ในบ้านทำงานบ้านเพียงเท่านั้น ต้องออกนอกบ้านไปหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อประกอบอาชีพที่จะสร้างรายได้ให้ตนเองและให้ครอบครัวได้

สำหรับแม่มานิดา ต้องออกไปช่วยงานสามี ในการเพาะปลูกถั่วงอกเสมอ เพราะสภาพริมฝั่งเปลี่ยนไป พื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม และในบางบริเวณที่เคยเป็นหาด ถูกร้ำน้ำเซาะเหลือแต่ทางลาดชัน จึงต้องย้ายถั่วงอกไปปลูกที่สูง คือถนนที่สร้างขึ้นใหม่เลียบบฝั่งแม่น้ำ แล้วจึงขนย้ายถั่วงอกในช่วงที่เก็บเกี่ยวเพื่อใช้น้ำในน้ำล้างดินทรายออกจากถั่วงอก แม่มานิดาจึงต้องช่วยสามีในการขนย้ายขึ้นลง ก่อนที่จะกลับเข้ามาทำงานภายในบ้านต่อไป หลังจากเก็บเกี่ยวถั่วงอก ส่วนหนึ่งจะมีคนมารับไปขายนอกชุมชน อีกส่วนหนึ่งแม่มานิดาจะนำไปขายในตลาดชุมชน (Manida [Pseudonym], 2017) นั่นหมายถึงว่า บทบาทหน้าที่ของภรรยาได้เพิ่มขึ้นมากกว่าภาระงานในบ้านเพราะต้องออกมาช่วยสามีเพาะปลูก จากที่เมื่อก่อนไม่จำเป็นเนื่องจากสามารถนำถั่วงอกไปวางไว้บริเวณหาดได้โดยไม่ต้องกลัวน้ำท่วมกะทันหัน สามารถใช้ความรู้ท้องถิ่นเข้าใจการไหลของน้ำในแต่ละฤดูกาล แต่ตอนนี้มีความเสี่ยงจากน้ำท่วมกะทันหันที่ไม่สามารถคาดเดาได้ ภรรยาจึงต้องช่วยสามีทำงานที่ใช้ระยะเวลาเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นก็ยังทำหน้าที่เป็นนำสินค้าที่ผลิตไปขายอีกด้วย

ภาพที่ 1 สามีและภรรยาช่วยกันลงเมล็ดถั่วงอกในถังทรายบริเวณริมฝั่งที่ถูกยกขึ้นสูง
เป็นถนนเลียบบแม่น้ำโขง

แม่สุนีย์ ขายปลาในตลาดชุมชนกับสามี ต้องตื่นตั้งแต่ตีสี่ เพื่อมาจัดเตรียมเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับขายปลา โดยขายทั้งปลาสดและปลาสด แม่สุนีย์มีหน้าที่ขายปลาเตรียมไว้ มีปลาตุ๋นและปลานิลแล้วนำไปขายที่ตลาด ส่วนปลาสดจะมีรถมาส่งที่ตลาด “ปลาที่ขายก็มีปลานิลกับปลาตุ๋น รถเค้าจะมาส่ง ปลามาจากที่พานที่เชียงใหม่ ตอนนี่ไม่มีปลาน้ำโขงขายแล้ว มันแพง” (Sune [Pseudonym], 2017) แม่สุนีย์เล่าถึงสินค้าของตน โดยปลาสดจะขายทั้งตัว ราคาตามน้ำหนัก ซึ่งสามีแม่สุนีย์จะทำหน้าที่ทำความสะอาดและขอดเกล็ดปลา ปัจจุบันปลาน้ำโขงมีราคาแพงเพราะหายากขึ้น น้ำขึ้นลงไม่แน่นอน คนในชุมชนจึงไม่นิยมซื้อมากนัก นอกจากการขายของที่ตลาดแล้ว แม่สุนีย์ยังต้องดูแลหลาน เนื่องจากลูกชายกับลูกสะใภ้ไปทำงานต่างจังหวัด การทำงานของแม่สุนีย์แสดงให้เห็นของบพบาทผู้หญิงที่มีทั้งเรื่องการดูแลเรื่องภายในบ้าน และการออกมาทำมาหากินนอกบ้านร่วมกับผู้ชาย นอกจากนี้ ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตคนรุ่นใหม่อย่างรุ่นลูกของแม่สุนีย์ ที่ต้องออกไปทำงานต่างจังหวัด ทำอาชีพอื่นเพื่อหารายได้ให้ครอบครัว เนื่องจากสภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนไป

ผลการสำรวจด้วยแบบสอบถามชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิง กล่าวคือ ร้อยละ 57 ของผู้ตอบแบบสอบถาม เห็นว่าบทบาทของผู้หญิงมีการเปลี่ยนแปลงไปภายหลังการสร้างเขื่อนในจีน โดยผู้หญิงร้อยละ 62 มีความเห็นว่าตนเองภาระงานมากขึ้น และร้อยละ 70 ของผู้หญิงเห็นว่าตนเองต้องทำงานที่ใช้ทักษะมากขึ้นกว่าช่วงก่อนได้รับผลกระทบจากเขื่อน ผู้หญิงในเชียงของจึงได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ทำให้ต้องมีการปรับบทบาทเพื่อความอยู่รอดของตนและครอบครัว เมื่อผู้หญิงต้องออกมาทำงานนอกบ้านและกลายเป็นผู้หารายได้หลักมากขึ้น ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในชุมชนมากขึ้นไปด้วย

การปรับตัวของผู้หญิงกับบทบาทในชุมชน

จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ผู้หญิงต้องหารายได้จากการทำงานในรูปแบบอื่นเพื่อนำรายได้เข้ามาซื้ออาหารที่จำเป็น

สำหรับครอบครัว การที่ต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายสำหรับการซื้อหาอาหารเพื่อการบริโภค ทำให้ครัวเรือนต้องการรายได้เพิ่มขึ้น ผู้ชายจึงไม่สามารถเป็นผู้หารายได้เพียงลำพังในครอบครัว และเนื่องจากสภาพแวดล้อมและทรัพยากรในชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิม ความรู้ท้องถิ่นที่เป็นทุนสำหรับการหาเลี้ยงชีพจึงไม่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้ ผู้คนในชุมชนจึงต้องหาความรู้ใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับกระแสการพัฒนาเพื่อหาอาชีพอื่นๆ ที่สร้างรายได้ เงื่อนไขนี้จึงส่งผลให้ผู้หญิงต้องออกมาทำงานนอกบ้านด้วยเช่นกัน

ระบบการศึกษาสมัยใหม่เปิดโอกาสให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีสิทธิเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้น รวมทั้งการค้าขายและการท่องเที่ยวจากภายนอกที่เข้ามาในชุมชน กลายเป็นทางเลือกในการหารายได้ของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งนำไปสู่รูปแบบการผลิตเพื่อขายและนำรายได้เพื่อใช้จ่ายเป็นหลัก ผู้หญิงจึงปรับตัวด้วยการหาความรู้ใหม่ๆ อย่างเช่นที่ป่าดิวทำ เปลี่ยนจากการหาโก เป็นการเปิดร้านขายเครื่องจักสาน จากการรวมกลุ่มของผู้หญิงในชุมชน ซึ่งป่าดิวเล่าว่า ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นคนข้างนอกที่มาเที่ยว (Tew [Pseudonym], 2017) เป็นความพยายามของผู้หญิงในการปรับตัวให้เข้ากับบริบทพื้นที่ใหม่ ส่วนคนรุ่นใหม่ออกไปเรียนและทำงานข้างนอกเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นลูกแม่สุนีย์ที่ออกไปทำงานต่างจังหวัด และลูกหลานของป่าดิวไปทำงานที่กรุงเทพฯ และเมืองเชียงราย

ภาวะสมัยใหม่ที่เข้ามาในเชียงของ เปิดโอกาสทางการศึกษาให้ผู้หญิงมากขึ้น เป็นช่องทางใหม่ของผู้หญิงในการปรับบทบาทของตนเอง จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิง ในการมีรายได้ของตนเอง โดยก่อนการสร้างเขื่อน พบว่า ผู้หญิงร้อยละ 9 เป็นผู้ไม่มีรายได้ ในขณะที่หลังการสร้างเขื่อน เหลือเพียงร้อยละ 1 “ผู้หญิงเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนก่อน มีกิจกรรมมากขึ้น มีโอกาสเรียนหนังสือ จึงได้โอกาสในการทำงานดีๆ มากขึ้น ไม่ได้ทำแค่งานบ้าน เวลาว่างก็เรียนในชุมชน ผู้หญิงมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ชาย” (Bunrien [Pseudonym], 2017) ซึ่งลูกเปี้ยกก็มีความเห็นสอดคล้องกัน “เดี๋ยวนี้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้น เก่งกว่าสมัยก่อน เพราะได้เรียนหนังสือมีงานทำ เช่นแม่ (ภรรยา) ก็สอนคนอื่นเย็บผ้า ลูกสาวก็มีการมีงานกิจกรรมของตนเอง ผู้หญิงเก่งกว่าผู้ชายเพราะผู้ชายซี้เกียจเรียนหนังสือ”

(Piek [Pseudonym], 2017) การได้โอกาสทางการศึกษาทำให้ผู้หญิงมีความรู้ที่นำไปสู่การมีอาชีพการงานทัดเทียมกับผู้ชาย และเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ผลสำรวจพบว่า สัดส่วนของผู้หญิงที่เป็นตัวแทนครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนมีถึงร้อยละ 40 ขณะที่ผู้ชายอยู่ที่ร้อยละ 26 และร้อยละ 31 เข้าร่วมทั้งคู่

ผู้คนในชุมชนเชียงของมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในความเปลี่ยนแปลงมากมายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งการขาดแคลนทรัพยากร และนโยบายการพัฒนาเมืองเชียงของ “อาหารที่กินอยู่ในครอบครัวก็มาจากตลาด เพราะไม่มีที่เพาะปลูกเหมือนเมื่อก่อน ถ้าพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร ตอนนี้ก็คงบอกว่าไม่มั่นคง เพราะปลูกผักไว้กินเองไม่ได้เหมือนก่อน ผักที่ซื้อก็ไม่ปลอดภัยเพราะใช้สารเคมี” (Mala [Pseudonym], 2017) แม้มาลากว่าถึงสถานการณ์ความไม่มั่นคงจากทรัพยากรอาหารที่ขาดแคลน เนื่องจากการอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร การต่อรองของคนในชุมชนกับอำนาจทุนจากเงินในการจัดการแม่น้ำจึงไม่สมดุล รวมทั้งโครงสร้างทางวัฒนธรรมเดิม ส่งผลให้ผู้หญิงต้องออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ก็ยังต้องรับภาระหน้าที่หลักกับการดูแลเรื่องภายในบ้าน แสดงให้เห็นถึงภาวะความเป็นชายขอบ ที่แม้ว่าจะมีการปรับตัว แต่ผู้หญิงเชียงของยังคงไม่มีอำนาจในการต่อรองกับผู้ชายในเรื่องงานในบ้าน แม้ว่า การพึ่งพิงผู้ชายจะลดลง

ในอดีตมีการแบ่งงานกันทำกับสามีระหว่างภาระงานในบ้านกับนอกบ้าน ไม่ต้องกังวลเรื่องการหารายได้มากนัก แต่หลังการสร้างเขื่อนทำให้ผู้หญิงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทมาทำงานข้างนอก เพราะไม่อาจพึ่งพาสามีได้อย่างมั่นคงเหมือนในอดีต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงอาจดูเหมือนผู้ชายที่เป็นฝ่ายได้รับผลกระทบโดยตรงจากการสูญเสียอาชีพที่ตนเองมีความรู้ความชำนาญ ต้องหาอาชีพอื่นเพื่อความอยู่รอด แต่จริงๆ แล้วผู้หญิงก็ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงคือขาดรายได้เสริมจากการหาทรัพยากรริมฝั่งของตน ส่วนทางอ้อมคือ ต้องช่วยสามีทำงานนอกบ้าน และยังคงต้องรับภาระดูแลงานในบ้านอยู่เหมือนเดิม รวมทั้งยังต้องเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนด้วย เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงจึงต้องมีการ

ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมากกว่าผู้ชาย และต้องทำงานมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น แม่มาลาที่ต้องขายอาหาร 3 ที่ตั้งแต่เช้าถึงเย็น รวมทั้งงานในบ้าน หรือกรณีแม่สุนีย์ที่ต้องตื่นตั้งแต่ตีสี่มาจัดเตรียมสินค้าที่จะนำมาขาย และยังต้องมีหน้าที่เลี้ยงหลานด้วย ผลจากแบบสอบถามมีผู้ชายเพียงร้อยละ 17 ที่ช่วยดูแลงานบ้านในครอบครัวทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการแบ่งงานกันทำภายในครอบครัว ภาวะเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงพยายามหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้

ในอีกแง่หนึ่ง ผลจากบทบาทการทำงานนอกบ้านและการมีความรู้มากขึ้นทำให้ผู้หญิงสามารถมีบทบาทในกิจกรรมระดับชุมชนมากขึ้น รวมทั้งตัวแม่หญิงเชียงของเองยังพยายามรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมแสดงบทบาทของผู้หญิงในชุมชน เช่น การรวมกลุ่มจักสาน การตั้งกลุ่มแม่หญิงลุ่มน้ำโขง หรือกลุ่ม Women for Change เพื่อผลักดันเรื่องสิทธิการพัฒนาของผู้หญิง (Niwat [Pseudonym], 2017) การรวมกลุ่มทำให้ทิศทางของบทบาทแม่หญิงเชียงของมีพลังมากขึ้น มีอำนาจการต่อรองมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา

สรุปและอภิปรายผล

โครงการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าในประเทศจีนบริเวณแม่น้ำโขงตอนบน ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อแม่น้ำโขงตอนล่างและชุมชนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง รวมถึงแม่หญิงเชียงของ ในด้านการเข้าถึงทรัพยากรอาหารและการปรับเปลี่ยนบทบาทตนเอง ผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่า บทบาทของผู้หญิงมีการปรับเปลี่ยนไปจากอดีต เนื่องมาจากผลกระทบของการสร้างเขื่อนทางแม่น้ำโขงตอนบนของจีน

ตามกรอบการวิเคราะห์นิเวศวิทยาการเมืองในเรื่องของความไม่เท่าเทียมและความเป็นชายขอบ การสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงทางตอนบนที่อยู่ในขอบเขตของรัฐจีน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแม่น้ำโขงตอนล่าง กระบะระบบนิเวศน์ของแม่น้ำ ซึ่งจีนพยายามใช้อิทธิพลครอบงำรัฐบาลประเทศลุ่มน้ำโขงในรูปแบบของความร่วมมือในการลงทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจตามกรอบ LMC เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างจีนกับรัฐที่ใช้แม่น้ำโขงร่วมกัน การร่วมมือของรัฐบาลระหว่าง

รัฐในการจัดการแม่น้ำโขง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของตัวแสดงที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในทางด้านสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับงานของ Bryant and Bailey (1997: 37) ที่พบว่าความขัดแย้งในประเด็นสิ่งแวดล้อม เกี่ยวข้องกับอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงในหลายพื้นที่ได้รับผลกระทบรวมทั้งที่เชียงของ ผู้คนในชุมชนรับรู้ถึงกระแสน้ำที่ขึ้นลงกะทันหันและการปนเปื้อนในแม่น้ำโขงจากการสร้างเขื่อนและการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้การเลี้ยงชีพของคนท้องถิ่นเดิมไม่สามารถทำได้ต่อไป คุณภาพน้ำที่เคยใช้อุปโภคบริโภคจากแม่น้ำเปลี่ยนไปจากการปนเปื้อนของน้ำ ส่งผลต่อสภาพดินริมฝั่งและผลิตผลของพืชริมฝั่ง สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจึงไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของแม่น้ำ ทรัพยากรที่ผู้คนในชุมชนเคยใช้ประโยชน์ลดลง เกิดความขาดแคลน เพราะไม่มีอำนาจต่อรอง ชุมชนท้องถิ่นจึงอยู่ในภาวะชายขอบโดยเฉพาะผู้หญิง

ความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรระหว่างชุมชนริมฝั่งกับรัฐบาลจีน เนื่องจากรัฐบาลไทยไม่ได้เข้ามาเป็นตัวแทนในการต่อรองระหว่างรัฐ หากแต่มุ่งเน้นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจโดยการลงทุนของจีนเป็นหลัก อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นทำให้ชุมชนเชียงของกลายเป็นชายขอบในการพัฒนา เพื่อความอยู่รอดของตนเอง นำไปสู่ความไม่มั่นคงของมนุษย์ในพื้นที่เชียงของ จากการขาดอิสระจากการขาดแคลนทรัพยากรอาหาร และการที่ต้องปรับตัวจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แม่หญิงเชียงของต้องมีการทำงานมากขึ้น จากการไม่สามารถพึ่งพาผู้ชายในการหารายได้เหมือนเดิม ผลักดันให้ผู้หญิงต้องออกมาทำงานนอกบ้านเพื่อพยุงบายจ่ายจากค่าอาหารที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งงานในบ้านก็ยังคงเป็นบทบาทหลักของฝ่ายหญิงจากอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย แม้ว่าบทบาทของฝ่ายชายในการหารายได้จะลดลงเพราะไม่สามารถหาเลี้ยงชีพจากความรู้ท้องถิ่นแบบเดิมได้ สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงของมนุษย์ในมิติด้านสิ่งแวดล้อม อาหาร สุขภาพ เศรษฐกิจ และอาจนำไปสู่มิติของการขาดอิสระจากความกลัวจากความไม่มั่นคงของชีวิตโดยการเข้าถึงอำนาจที่จำกัด ทำให้แม่หญิงต้องปรับตัวให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

บทบาทของแม่หญิงเชียงของจึงมีการปรับเปลี่ยน ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปจากที่เคยดูแลเรื่องภายในบ้านเป็นหลัก แต่เมื่อไม่สามารถพึ่งพาสามีได้อย่างเต็มที่ ทำให้เกิดความไม่มั่นคงของชีวิต จึงต้องออกมาทำงานนอกบ้านหารายได้ ต้องหาความรู้ใหม่เพิ่มเติมเพื่อหาช่องทางอื่นในการหารายได้จากการมีทักษะในการทำงานรูปแบบใหม่ ซึ่งการได้รับการศึกษาหรือการฝึกอบรมเป็นโอกาสสำคัญของผู้หญิงในการปรับตัวเพื่ออยู่รอดจากสภาวะความไม่มั่นคงที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน

สภาพแม่น้ำโขงที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ผู้คนไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้เหมือนเดิม การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำจึงไม่ใช่แค่เรื่องของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เพราะสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปนำมาซึ่งความไม่มั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนชายขอบที่ขาดอำนาจต่อรองต่อปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร การพัฒนาแม่น้ำโขงจึงควรมีการเจรจาหรือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่เช่นนั้น การพัฒนานี้จะเป็นเพียงวาทกรรมของผู้มีอำนาจที่ใช้ในการลิดรอนสิทธิของคนกลุ่มอื่นๆ และนำไปสู่ความขัดแย้งต่อมา

References

- Bryant, R. L. and Bailey, S. (1997). *Third world political ecology*. New York: Routledge.
- Chan-orn, N. (2014). *Khwaam man khong thaang a-haan khong Thai*. (In Thai) [Thailand's food security]. Bangkok: The Secretariat of the Senate.
- Chu, T. (2017). Riparians versus the state in Southeast Asia: Human security and hydropower struggles along the Mekong's Sesan tributary. *Asian Survey*, 57(6), 1086-1109.
- Escobar, A. (1999). After Nature: Steps to an anti-essentialist political ecology. *Current Anthropology*, 40(1), 1-30.
- Guangsheng, L. (2016). China seeks to improve Mekong sub-regional: Causes and \policy. *Policy Report February 2016*. RSIS. Singapore: Nanyang Technological University.
- Hirsch, P. (1999). Beyond the nation state: Natural resource conflict and 'national interest' in Mekong hydropower development. *Golden Gate Law Review*, 29, 399.

- Human Security Unit. (2009). **Human security in theory and practice: An overview of the human security concepts and the United Nations Trust Fund for Human Security**. New York: United Nations.
- Jao Baan Research Team Chiang Khong-Vieng Kean. (2004). **Mae nam Kong: Mae nam hang chivit lae wattanatham**. (In Thai) [Mekong River: The river of way of life and culture]. Living River Siam Association. Chiang Mai: Wanida Press.
- Punya, S. (2014). The political ecology of the Don Sahong Dam in Champasak Province, Lao People's Democratic Republic. **Journal of Mekong Societies**, 10(2), 159-1801.
- Tilt, B. (2015). **Dam and development in China: The moral economy of water and power**. New York: Columbia University Press.
- Wangaeo, S. (2007). **Khon chai khop: Chaak khwamkhit su khwam ching**. (In Thai) [Marginal people: From idea to reality]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Websites

- Daoroung, P. (2014). **Women roles, rights and responsibility in natural resources: Some reflections from Mekong Region**. Retrieved June 2, 2017, from <http://wrm.org.uy/articles-from-the-wrm-bulletin/section1/womens-roles-rights-and-responsibility-in-natural-resources-some-reflections-from-mekong-region>.
- Pomun, T. (n.d.). **Khean maenam khong thon bon nai chin: Antrai khong khon lai lan nai maenam Thon lang**. (In Thai) [Upper Mekong River's in China: Danger of million people in lower Mekong River]. Retrieved December 24, 2017, from www.livingriversiam.org/4river-tran/upper_Mekong_dam.doc.
- Somchun, C. (2012). **Kai, Sa rai baan Nongbua a-haan prae rup tee song kunka**. (In Thai) [Kai, freshwater-weeds at Nongbua village, high value processed]. Retrieved March 7, 2017, from www.thairath.co.th/content/289073.
- Sukthanont, S. (2017). **Kan khon song nai maenam Khong thon bon**. (In Thai) [Logistics along upper Mekong River]. Retrieved January 4, 2018, from <http://www.tri.chula.ac.th/triresearch/upperKhong/upperkhong.html>.
- Yeophantong, P. (2014). China and the spectre of water wars in Southeast Asia. **The Online Journal of the China Policy Institute**. Retrieved January 4, 2018 from <https://cpianalysis.org/2014/10/30/china-and-the-spectre-of-water-wars-in-southeast-asia>.

Interviews

- Bunrien. (Pseudonym). (2017, October 14). **Interview.** Vieng sub-district, Chiang Khong.
- Mala. (Pseudonym). (2017, August 3). **Interview.** Rim Khong sub-district, Chiang Khong.
- Manida. (Pseudonym). (2017, August 4). **Interview.** Vieng sub-district, Chiang Khong.
- Niwat. (Pseudonym). (2017, October 13). **Interview.** Vieng sub-district, Chiang Khong.
- Piek. (Pseudonym). (2017, October 14). **Interview.** Vieng sub-district, Chiang Khong.
- Sunee. (Pseudonym). (2017, October 14, November 16). **Interview.** Vieng sub-district, Chiang Khong.
- Tew. (Pseudonym). (2017, August 4). **Interview.** Vieng sub-district, Chiang Khong.